



# DZIENNIK URZĘDOWY

## WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

---

Bydgoszcz, dnia 13 listopada 2020 r.

Poz. 5446

### UCHWAŁA NR 148/XV/20 RADY POWIATU BYDGOSKIEGO

z dnia 4 listopada 2020 r.

#### **w sprawie przyjęcia „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Bydgoskiego na lata 2021-2024”**

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt. 7 oraz art. 12 pkt. 4 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2020 r. poz. 920 tj.) oraz art. 87 ust. 1- 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm. poz. 782, poz. 1378) uchwała się, co następuje:

**§ 1.** Przyjmuje się „Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Bydgoskiego na lata 2021-2024”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

**§ 2.** Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Bydgoskiego.

**§ 3.** Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Wiceprzewodniczący Rady  
Powiatu Bydgoskiego

**Stanisław Sz wajca**

Załącznik do uchwały Nr 148/XV/20  
Rady Powiatu Bydgoskiego  
z dnia 4 listopada 2020 r.

## POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU BYDGOSKIEGO NA LATA 2021 - 2024

### SPIS TREŚCI

<b>1.</b>	<b>Wstęp</b> .....
<b>2.</b>	<b>Cel opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami</b> .....
<b>3.</b>	<b>Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami</b> .....
<b>4.</b>	<b>Uwarunkowania prawne ochrony i opieki zabytków</b> .....
4.1.	<i>Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków</i> .....
4.2.	<i>Ustawa o samorządzie powiatowym</i> .....
4.3.	<i>Ochrona dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami..</i>
<b>5.</b>	<b>Narzędzia prawne ochrony i opieki zabytków</b> .....
<b>6.</b>	<b>Opieka nad zabytkami w świetle dokumentów strategicznych</b> .....
6.1.	Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004-2020.....
6.2.	Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2014-2017.....
6.3.	Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskie do roku 2020 - Plan modernizacji 2020 +
6.4.	Zgodność Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami powiatowymi.....
<b>7.</b>	<b>Charakterystyka Powiatu Bydgoskiego</b> .....
<b>8.</b>	<b>Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Powiatu Bydgoskiego</b> .....
<b>9.</b>	<b>Nieruchomości będące własnością Powiatu Bydgoskiego</b> .....
9.1.	<i>Wykaz nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków województwa Kujawsko – Pomorskiego</i> .....
9.2.	<i>Wykaz nieruchomości ujętych w ewidencji zabytków województwa Kujawsko-Pomorskiego</i> .....
<b>10.</b>	<b>Gminne ewidencje zabytków oraz gminne programy opieki nad zabytkami na terenie Powiatu Bydgoskiego</b> .....
<b>11.</b>	<b>Charakterystyka najistotniejszych zabytków znajdujących się na terenie Powiatu Bydgoskiego</b> .....
11.1.	<i>Kościół Cysterski w Koronowie</i> .....
11.2.	<i>Pałac w Ostromecku</i> .....
11.3.	<i>Kościół Parafialny p.w. Podwyższenia Św. Krzyża w Żołędowie</i> .....
11.4.	<i>Most Kolejowy Wąskotorowy w Koronowie</i> .....
11.5.	<i>Założenia dworsko-parkowe w Karolewie</i> .....
11.6.	<i>Kościół Parafialny p.w. Przenajświętszej Trójcy w Byszewie</i> .....
11.7.	<i>Kościół Parafialny p.w. św. Marii Magdaleny we Włókach</i> .....
11.8.	<i>Kościół Parafialny p.w. św. Wojciecha i św. Katarzyny w Boluminku</i> .....
11.9.	<i>Kościół Parafialny p.w. św. Anny w Łąsku Wielkim</i> .....
11.10.	<i>Kościół Parafialny p.w. św. Michała Archanioła we Wtelnie</i> .....
<b>12.</b>	<b>Analiza SWOT</b> .....
<b>13.</b>	<b>Założenia programowe</b> .....

14.	<b>Źródła finansowania zadań podjętych w zakresie opieki i ochrony zabytków</b> .....
14.1.	<i>Środki krajowe</i> .....
14.2.	<i>Dotacje Województwa Kujawsko-Pomorskiego</i> .....
14.3.	<i>Dotacje Powiatu Bydgoskiego</i> .....

## 1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania „*Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Bydgoskiego na lata 2021-2024*” jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych powiatu bydgoskiego. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami jako dokument o charakterze strategicznym ma służyć podejmowaniu działań dotyczących inicjowaniu i koordynowaniu prac z dziedziny ochrony zabytków. Informacje w nim zawarte stanowią podstawę do systematycznej, kilkuletniej realizacji, połączonej z aktualizacją i monitoringiem.

Założeniem niniejszego opracowania jest pomoc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe powiatu. Program ten ma przyczynić się do zintensyfikowania przedsięwzięć o charakterze społecznym oraz edukacyjnym wobec społeczności powiatu. Spodziewanym efektem realizacji wszystkich zadań sformułowanych w programie opieki nad zabytkami będzie - poza wspomnianym zachowaniem i poprawą stanu środowiska kulturowego - wytworzenie szeroko rozumianej świadomości obszaru Powiatu Bydgoskiego jako interesującego kulturowo i turystycznie miejsca.

Powiat bydgoski - charakteryzuje się bogatym i wartościowym krajobrazem kulturowym. Zabytki stanowią świadectwo historii i kultury lokalnej, regionalnej i narodowej. Powiatowy program opieki nad zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Troska o zabytki ma także wymiar gospodarczy. Odpowiednie wykorzystanie oraz wypromowanie miejscowych dóbr kultury może przyczynić się do rozwoju lokalnej gospodarki. Zadbane, należycie oznakowane i wypromowane pomniki przyciągają turystów.

## 2. CEL OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

„*Powiatowy Program Opieki nad zabytkami Powiatu Bydgoskiego na lata 2021-2024*” został opracowany w celu realizacji zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 poz. 282 tj.). Ustawa zobowiązuje samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne do sporządzenia na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami. Powiatowy program opieki nad zabytkami po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków przyjmuje Rada Powiatu. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji Zarząd Powiatu sporządza co dwa lata sprawozdanie, które następnie przedstawia Radzie Powiatu.

Przedstawiony program jest trzecim dokumentem w tym zakresie, gdyż zgodnie z ustawą ma on moc prawną przez czteroletni okres obowiązywania.

### Cele wynikające z Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Szczegółowe cele powiatowego programu opieki nad zabytkami zawarte są w art. 87 ust. 2 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i należą do nich:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

#### **Cele pozaustawowe**

- opieka, ochrona, aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe powiatu oraz dążenie do materialnej poprawy stanu zabytków, ich odbudowy, adaptacji i rewitalizacji celem wykorzystania potencjału wynikającego z posiadanego dziedzictwa kulturowego,
- planowe, konsekwentne oraz kompletne realizowanie zadań samorządowych w zakresie ochrony zabytków,
- realizowanie lokalnych i regionalnych projektów związanych z ochroną zabytków oraz krajobrazu kulturowego,
- dążenie do pełnej oceny stanu zasobów materialnego dziedzictwa kulturowego powiatu poprzez aktualizację bazy informacyjnej o zabytkach powiatu,
- integracja ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, przyrodniczego w dokumentach planistycznych,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- prowadzenie działań w zakresie planowania przestrzennego oraz w gospodarce nieruchomościami,
- racjonalne wykorzystanie powiatowych funduszy na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne przy obiektach o szczególnych wartościach zabytkowych,
- wspieranie lokalnych projektów związanych z opieką nad zabytkami i ich zagospodarowaniem - adaptacją,
- upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej wraz z uświadamianiem odpowiedzialności za posiadane mienie zabytkowe,
- tworzenie, rozwijanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei opieki i ochrony zabytków z kształtowaniem postaw promujących działania chroniące zabytki jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości i tradycji,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego poprzez umieszczanie tablic informacyjnych „Zabytek chroniony prawem” na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259).

Reasumując podstawowym celem sporządzenia i realizacji programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz utrzymanie walorów krajobrazu kulturowego powiatu poprzez różnorodne działania związane z określeniem warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach powiatu, a także włączenie zabytków w rozwój gospodarczy i społeczny powiatu. Program stanowi podwalinę współpracy między samorządem, a właścicielami zabytków.

### **3. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków znajdują się w:

#### **Ustawy:**

- 1) Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 t.j.)
- 2) Ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2019 r. poz. 511 z późn. zm.)
- 3) Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r. poz. 65 t.j. późn. zm.)
- 4) Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz. U. z 2019 r. poz. 1186 t.j. z późn. zm.)

- 5) Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r. poz. 293 t.j. późn. zm.).
- 6) Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2019 r. poz. 1396 t.j. późn. zm.)
- 7) Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020 poz. 55 t.j. późn. zm.)
- 8) Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2019 r. poz. 688 t.j. z późn. zm.)
- 9) Ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164 t.j.)
- 10) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479 t.j.)
- 11) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2019 r. poz. 917 t.j. z późn. zm.)

#### **Rozporządzenia:**

- 1) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- 2) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650);
- 3) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 75, poz. 706);
- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1302);
- 5) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304);
- 6) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- 7) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytki wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz.1674);
- 8) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytku za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- 9) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661);
- 10) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609 z późn. zm.);

#### **Inne:**

- 1) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190).
- 2) Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564).
- 3) Europejska Konwencja Krajobrazowa z dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. z 2006 r. Nr 14, poz. 98).

- 4) Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego z dnia 20 października 2005 r. sporządzona w Paryżu (Dz. U. z 2007 r. Nr 215, poz. 1585).

#### 4. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI ZABYTEKÓW

##### 4.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków

Podstawowym aktem prawnym nakładającym obowiązek ochrony zabytków jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 Nr 78, poz. 483 z późn. zm.). W przepisach art. 5 i art. 6 ust. 1 oraz art. 86 Konstytucja objęła zabytki ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela.

##### 4.2. Ustawa o samorządzie powiatowym

Wprowadzenie reformy administracyjnej oraz związane z tym uwarunkowania ustawowe nałożyły na samorządy powiatowe zadania z zakresu kultury i ochrony dóbr kultury. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2019 r. poz. 511 t.j. z późn. zm.) w art. 4 nakłada na powiat określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym, między innymi z zakresu kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także ochrony środowiska i przyrody.

##### 4.3. Ochrona dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Podstawowym aktem prawa regulującym ochronę i opiekę nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 t.j.) wraz aktami wykonawczymi (rozporządzenia podane w pkt. 3), w której określono przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi.

Przedmiotem ochrony i opieki jest **zabytek**, który w myśl art. 3 pkt 1 ww. ustawy oznacza „nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

**Art.6.** ww. ustawy uszczegółowił przedmiot ochrony wyraźnie wskazując, iż opiece i ochronie podlegają, bez względu na stan zachowania:

**zabytki nieruchome** będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

**zabytki ruchome** będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479), instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

**zabytki archeologiczne** będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

W myśl przepisów ustawy ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytku;
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Organami ochrony zabytków są:

1. Minister właściwy dla spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2. Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Warto także zaznaczyć, iż w art. 5 ustawy zdefiniowane zostaje pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega przede wszystkim na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku z sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

## **5. NARZĘDZIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI ZABYTKÓW**

Zgodnie z art. 7 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami formami ochrony prawnej zabytków są: wpis do rejestru zabytków, wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie zabytku za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

### **Rejestr zabytków oraz wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa**

Rejestr zabytków województwa kujawsko-pomorskiego prowadzony jest przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu. Do rejestru wpisuje się zabytki nieruchome, na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

W przypadku zabytków ruchomych ich wpisu dokonuje się na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Toruniu prowadzone są trzy rejestry zabytków:

1. Rejestr zabytków nieruchomych (księga A).
2. Rejestr zabytków ruchomych (księga B).
3. Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

Na terenie powiatu znajduje się cały szereg wartościowych kulturowo obiektów i zespołów obiektów, z których 56 wpisanych jest do rejestru zabytków. Odnaleźć możemy wśród nich m.in. obiekty sakralne, cmentarze, dwory, pałace, parki, domy mieszkalne, budynki przemysłowe i gospodarcze. Obiekty te reprezentują duże zróżnicowanie co do klasy, okresu powstania i charakteru. Obiekty wpisane do rejestru zabytków odznaczające się szczególnymi walorami zostały krótko scharakteryzowane wraz z fotografiami w rozdziale 11.

Zabytki nieruchome, rejestrowe powinny być oznaczone wzorem znaku informacyjnego, który przedstawiony jest poniżej. Za jego umieszczenie odpowiedzialny jest starosta.

Wzór znaku został ustanowiony w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 (poz. 259).



Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z kategorii:

1. zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
2. elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
3. wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
4. wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelii, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
5. mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
6. oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
7. oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
8. fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
9. pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
10. pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
11. map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
12. środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
13. innych kategorii, niewymienionych w pkt 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro - na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

### **Park kulturowy**

Krajobraz kulturowy, zgodnie z brzmieniem artykułu 3 ust. 14 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej



i osadniczej. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Na terenie Powiatu Bydgoskiego nie funkcjonuje park kulturowy.

### **Pomnik historii**

To kolejna forma ochrony zabytków wymieniona w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pomnik historii to zabytek nieruchomy o szczególnej wartości dla kultury naszego kraju.

Obiekt proponowany do uznania za Pomnik Historii musi być wpisany do rejestru zabytków lub objęty statusem parku kulturowego.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego występuje do Prezydenta RP o uznanie zabytku za Pomnik Historii, jeżeli zgłaszany zabytek spełnia określone szczegółowe kryteria.

Jeżeli zasadność wniosku Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego uzyska akceptację. Prezydent RP w drodze rozporządzenia uznaje obiekt za Pomnik Historii, określając jego granice.

W Powiecie Bydgoskim nie ma obiektu o randze pomnika historii.

### **Ewidencja zabytków jako narzędzie pomocnicze we właściwej opiece nad zabytkami**

Najliczniejszą grupę obiektów o wartości kulturowej stanowią obiekty figurujące w ewidencji zabytków. W oparciu o odpowiednie zapisy Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., ewidencja zabytków stanowi podstawę do sporządzania programów opieki nad nimi. Według tych zapisów, Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych z obszaru całego kraju, Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi natomiast wojewódzką ewidencję zabytków znajdujących się na terenie danego województwa.

Sporządzenie kompletnej, rzetelnej karty ewidencyjnej wykorzystującej wszystkie dostępne materiały to ważny element w procedurze prawnej opieki i ochrony zabytków. Wartość i znaczenie dokumentacji ewidencyjnej zależy bowiem od poziomu kompletności tych podstawowych informacji o obiektach historycznych.

Aktem prawnym, regulującym zasady prowadzenia ewidencji zabytków przez poszczególne organy jest Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Określa ono podstawowe dane, jakie powinny znaleźć się na karcie ewidencyjnej i karcie adresowej zabytku, przesłanki, od których spełnienia zależy włączenie kart ewidencyjnych i adresowych do ewidencji oraz ich wyłączenie z ewidencji. Rozporządzenie to ustala też sposób gromadzenia zbioru dokumentów dla zabytków objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

## **6. Opieka nad zabytkami w świetle dokumentów strategicznych**

### **6.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004-2020**

Za jeden z głównych priorytetów strategii rozwoju kultury określono ochronę dziedzictwa kulturowego, w tym w szczególności ochronę i rewaloryzację zabytków. Zgodnie z treścią dokumentu, kultura ma być stymulatorem rozwoju ekonomicznego. W ramach prac Narodowej Strategii sformułowano następujące cele:

1. Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury;
2. Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury;
3. Wzrost udziału kultury w PKB;
4. Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków;
5. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury;
6. Wzrost uczestnictwa w kulturze;
7. Rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych;
8. Efektywna promocja twórczości;
9. Promocja polskiej kultury za granicą;

10. Ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem;

11. Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury;

12. Rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

### **6.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2019-2022**

Rada Ministrów uchwałą nr 82 z dnia 13 sierpnia 2019 r. ustanowiła „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022. Zgodnie z art. 85 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami program ten opracowuje się na okres 4 lat i określa się w nim w szczególności cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.

Cel główny Krajowego programu brzmi: „stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”.

W celu jego realizacji opracowano trzy cele szczegółowe: □ optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Dla powyższych celów szczegółowych wyznaczono kierunki działań. W przypadku pierwszego celu szczegółowego są to takie zadania jak:

- wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym,
- wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Do realizacji drugiego celu wskazano takie kierunki działań jak:

- merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,
- podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Ostatni z celi to realizacja zadań poprzez:

- upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości,
- tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

### **6.3. Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskie do roku 2020 - Plan modernizacji 2020+**

Dnia 21 października 2013 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego uchwalił aktualny dokument strategii. W powyższym dokumencie zidentyfikowano osiem celów strategicznych tj:

- gospodarka i miejsca pracy;
- dostępność i spójność;
- aktywne społeczeństwo i sprawne usługi;
- innowacyjność;
- nowoczesny sektor rolno-spożywczy;
- bezpieczeństwo;
- sprawne zarządzanie;
- tożsamość i dziedzictwo.

Zagadnienia dotyczące kultury ujęte w strategii dotyczą m.in.:

- kształtowania tożsamości regionalnej za pośrednictwem instytucji kultury oraz dziedzictwa kulturowego (budowa marki regionalnej województwa kujawsko-pomorskiego w aspekcie identyfikacji czynników jednoczących regionalną społeczność), w celu zachowania i promocji dziedzictwa regionu planuje się rozwój Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej oraz rozbudowa gmachu Książnicy Kopernikańskiej z instalacją służącą odkwaszania papieru;
- promowania i kreowania wizerunku regionu (budowa marki regionalnej województwa) na bazie dziedzictwa kulturowego regionu oraz wojewódzkich zasobów przyrody i krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, flagowych wydarzeń kulturalnych, kojarzonych z regionem jako wysokiej jakości, atrakcyjna oferta kulturalna.

Powyższe ustalenia dotyczące kultury zostały zawarte w takich celach strategicznych jak: aktywne społeczeństwo i sprawne usługi, gospodarka i miejsca pracy oraz tożsamość i dziedzictwo. W celu strategicznym „tożsamość i dziedzictwo” dziedzictwo naszego regionu, świadczące o tym jacy jesteśmy, wymaga zachowania (m.in. tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów), odpowiedniej ekspozycji, poprawy dostępności, a także prezentacji w atrakcyjnej dla różnych osób formie. Dopiero dzięki stworzeniu warunków do wzbudzania ciekawości posiadanymi dobrami, wartościami, oddziaływanie na wiele zmysłów, możliwe jest zrozumienie, budzi się właściwy szacunek, zainteresowanie, chęć pogłębienia wiedzy i czynne włączenie się w działania na rzecz zachowania i upowszechniania posiadanego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. W związku z powyższym konieczna jest waloryzacja obiektów materialnych dziedzictwa kulturowego regionu oraz oszacowanie „wartości marketingowej” wojewódzkich zasobów przyrody i krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, koniecznych również dla budowy marki województwa. Ponadto wspierane będą w szczególności przedsięwzięcia umożliwiające atrakcyjny, interaktywny, oryginalny, wielozmysłowy kontakt z dziedzictwem regionu. Ważną rolę w tym zakresie odegrać może Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie, wyróżniony przez UNESCO jako obszar łączący doskonale zachowane elementy dziedzictwa przyrodniczego i o kulturowego o światowej randze. Ważną rolę będzie odgrywał także rozwój Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej, której celem jest zachowanie i promocja dziedzictwa regionu w postaci cyfrowej.

#### **6.4. Zgodność Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami powiatowymi**

Plan Rozwoju Powiatu Bydgoskiego na lata 2017-2023 - jest strategicznym dokumentem jednostki samorządu terytorialnego - Powiatu Bydgoskiego. Wskazuje on wyzwania rozwojowe Powiatu Bydgoskiego w najbliższych sześciu latach. W części planu, poświęconej kulturze dokonano zwięzłego opisu związanego z zabytkami w Powiecie Bydgoskim m.in. zostały wskazane najciekawsze zabytki z naszego regionu. Jednym z celów strategicznych ujętych w Planie Rozwoju Lokalnego jest wzmocnienie współpracy i działań JST. Celem operacyjnym tego zadania są zintegrowane działania na rzecz rozwoju turystyki, w tym opieka nad zabytkami powiatu, której realizacja ma być zgodna z Powiatowym Programem Opieki nad zabytkami.

## **7. CHARAKTERYSTYKA POWIATU BYDGOSKIEGO**



Powiat Bydgoski położony jest w środkowo-zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego i zajmuje 7,8% jego powierzchni (1.395 km<sup>2</sup>). Graniczy od północy z powiatami tucholskim, świeckim i sępoleńskim, od wschodu z powiatami chełmińskim i toruńskim, od południa z powiatami inowrocławskim i żnińskim, od zachodu z powiatem nakielskim. Powiat Bydgoski tworzy 8 gmin okalających miasto Bydgoszcz: Koronowo, Solec Kujawski, Sicienko, Dąbrowa Chełmińska, Osielsko, Dobrcz, Białe Błota i Nowa Wieś Wielka. To łącznie 124 sołectwa i 215 miejscowości. Siedziba Starostwa znajduje się w Bydgoszczy. Walory turystyczne, położenie komunikacyjne oraz różnorodność kulturowa, sprawiają, że powiat bydgoski jest miejscem niezwykle atrakcyjnym zarówno dla jego mieszkańców, jak i turystów. Lasy stanowią 42% powierzchni powiatu, co sprawia, że jest on postrzegany jako „zielone płuca” aglomeracji bydgoskiej.

Największym kompleksem leśnym jest Puszcza Bydgoska, znajdująca się w środkowej części powiatu, natomiast Bory Tucholskie otaczające Zalew Koronowski i Dolinę Brdy, rozpościerają się aż do Leśnego Parku Kultury i Wypoczynku w Bydgoszczy.

Bogactwem powiatu bydgoskiego jest jego niezwykle różnorodność. Tu spotyka się Kraina z Pałukami, Pomorze z Wielkopolską, Ziemia Chełmińska z Kujawami.

Odwiedzając powiat bydgoski, można zobaczyć wiele, będących pod ochroną zespołów krajobrazowych. Są to m.in. rezerваты przyrody: leśne, florystyczne i faunistyczne „Augustowo”, „Raptowo”, „Tarkowo”, „Dziki Ostrów”, „Kruszyn”.

Na terenie powiatu jest pięć stref krajobrazu chronionego: Wydmy Śródlądowe na południe od Torunia, Kotlina Toruńsko-Bydgoska, Północny Pas Rekreacyjny Bydgoszczy, Dolina Dolnej Wisły, Zalew Koronowski, Rynna Jezior Byszewskich. Zabytki, pomniki przyrody, szlaki piesze, wodne, rowerowe oraz dobrze zorganizowana baza turystyczna - to raj dla zmęczonych miejskim życiem turystów, a specjały

kuchni regionalnej Kujaw i Pomorza zadowolą każde podniebienie. Powiat bydgoski, z niezwykle bogatą ofertą przyciąga co roku rzesze turystów, a przepiękne kompleksy leśne, Zalew Koronowski, Dolina Dolnej Wisły oraz niezwykle Park Jurajski w Solcu Kujawskim to tylko niewielka część tego, co wraz ze swoimi gościnnymi mieszkańcami ma im do zaoferowania.

## **8. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU BYDGOSKIEGO**

Ustawa z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 6 wskazuje obiekty podlegające opiece, w tym jako zabytki nieruchome wymienia: krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Powiat bydgoski posiada znaczny zasób dóbr kultury.

Na terenie 8 gmin Powiatu Bydgoskiego, podlegających pod Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, znajduje się 56 obiektów wpisanych do rejestru zabytków Województwa Kujawsko-Pomorskiego (**Załącznik I**). Do ewidencji zabytków Województwa Kujawsko-Pomorskiego w poszczególnych gminach Powiatu Bydgoskiego została wpisana następująca liczba obiektów:

- Koronowo - ok. 530,
- Dobrez - ok. 104,
- Nowa Wieś Wielka - ok. 80,
- Dąbrowa Chełmińska - ok. 125,
- Białe Błota - ok. 91,
- Osielsko - ok. 90,
- Solec Kujawski - ok. 171,
- Sicienko - ok. 134.

Należy zaznaczyć, iż powyższe zestawienie liczby obiektów zapisanych w ewidencji zabytków województwa Kujawsko-Pomorskiego jest na bieżąco aktualizowane i weryfikowane (lista nie jest zamknięta).

Do najbardziej wartościowych zabytków z terenu powiatu należą:

### **Obiekty sakralne:**

**Zespół pocysterski w Koronowie** - 4 ćw. XIII w. - poł. XIV w., przeb. k. XVII w.

**Kościół św. Andrzeja w Koronowie** - 1382-1396 r., przebudowany 1599 r.

**Kościół Świętej Trójcy w Byszewie** - k. XVIII w.

**Kościół parafialny p.w. św. Anny w Łąsku Wielkim** - ok. 1765-1767 r.

**Kościół św. Marii Magdaleny we Włókach** - 1699 r.

**Kościół św. Michała Archaniola we Wtelnie** - 1785-1787 r.

**Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Żołędowie** - 1715 r.

**Kościół Świętych Mikołaja, Stanisława i Jana Chrzciciela w Ostromecku** - 2 poł. XV w., 1630 r., l. 1664-75 r., 1763-64 r.

**Kościół p.w. św. Wojciecha i św. Katarzyny w Boluminku** - 1775-1777 roku, rozb. 1909-10 r.

### **Zamki, pałace, budowle:**

**Zespół pałacowo-parkowy w Ostromecku** - 1835 r.-1848 r., rozb. pałac. myśl. 1891 r., sala balowa 1912 r. W skład zespołu wchodzi: Pałac Stary - 1758-1766 r., Park, Pałac Nowy - 1848 r., zespół tarasów przy pałacu tzw. „nowym” oraz Mauzoleum rodziny Schönborn- Alvensleben w parku - 1878 r.

**Ruiny zamku w Nowym Jasińcu** - poł. XIII w. (?), rozb. 1377-92.

**Most kolejowy wąskotorowy nad Brdą w Koronowie** - 1894/1895 r.

**Ratusz Miejski w Koronowie** - I połowa XIX w., przebud. 1913-1916 r.

**Pałac w Żołędowie** - poł. XIX w.

**Oficyna Dworska w Karolewie** - została zbudowana w poł. XIX w.

Na terenie Powiatu Bydgoskiego znajdują się również zabytki archeologiczne, które w myśl ustawy są śladami działalności człowieka znajdującymi się w ziemi lub pod wodą, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Można wyróżnić dwa typy zabytków archeologicznych: ruchome i nieruchome. Z perspektywy nauki i dziedzictwa znacznie ważniejsze są jednak archeologiczne zabytki nieruchome – stanowiska archeologiczne czyli zespoły obiektów o charakterze kulturowym, grobowym, mieszkalnym lub gospodarczym, otaczający je układ warstw glebowych oraz znajdujące się w nich zabytki ruchome. W powiecie mieści się 3678 stanowisk archeologicznych wpisanych do ewidencji zabytków archeologicznych województwa kujawsko-pomorskiego, w tym 3 stanowiska wpisane są do rejestru zabytków.

Do stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru należą:

Gmina Dąbrowa Chełmińska:

**Grodzisko w Gzinie**, łączone jest z kulturą łużycką. Znajduje się na zachód od wsi Gzin i na północ od drogi z Gzina do Czemlewa i Dąbrowy Chełmińskiej na skraju doliny Wisły. Od strony parowu otoczone jest pół metrowym wałem. W obrębie majdanu znajduje się 61 jam które sięgają do 3m głębokości, a wokół grodu gromadziło się osadnictwo łużycko-pomorskie.



**Grodzisko w Pniu** pochodzi z czasów średniowiecza i wczesnego średniowiecza. W wykopie na „stożku” odkryto relikty bliżej nieokreślonej konstrukcji kamiennej, najprawdopodobniej związanej z czasami nowożytnymi.



**Grodzisko w Mozgowina** - grodzisko średniowieczne.

**Grodzisko w Strzyżawie** - grodzisko średniowieczne.

Gmina Dobrcz:

**Grodzisko w Strzelcach Dolnych**, to grodzisko wczesnośredniowieczne sąsiadujące z parowem strzeleckim i doliną Wisły w otoczeniu suchej dookólnej fosy. Stanowisko zostało uznane za gród obronny i duży zespół osadniczy.



## 9. NIERUCHOMOŚCI BĘDĄCE WŁASNOŚCIĄ POWIATU BYDGOSKIEGO

### 9.1. Wykaz nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków województwa kujawsko - pomorskiego

L.p.	Gmina	Miejscowość	Nazwa obiektu	Nr księgi wieczystej/rejestr zabytków
1.	Dobrcz	Karolewo	Pozostałości założenia dworsko-parkowego: oficyna dworska park	BY1B/00094186/9 A/1119

### 9.2. Wykaz nieruchomości ujętych w ewidencji zabytków województwa kujawsko - pomorskiego

L.p.	Gmina	Miejscowość	Nazwa obiektu	Nr księgi wieczystej
1.	Koronowo	Koronowo - Miasto	Szkoła , ul. Sobieskiego nr 16	BY1B/00010035/4
			Szkoła, ul. Szkolna 4	BY1B/00093431/5
			Gospoda, ob. Szkoła Mechaniczna, ul. Dworcowa nr 53	BY1B/00009201/9
2.	Sicienko	Trzemiętowo	Park dworski	BY1N/00013618/0

## 10. GMINNE EWIDENCJE ZABYTKÓW ORAZ GMINNE PROGRAMY OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA TERENIE POWIATU BYDGOSKIEGO

Ochrona zabytków znajdujących się na terenie gminy należy do obowiązków samorządu lokalnego. Zadania te precyzuje art. 4 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opisany szczegółowo w rozdziale 4.3. Jednym z obowiązków nałożonych przez ustawę na gminy jest „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”. Do zrealizowania tego obowiązku ma służyć gminna ewidencja zabytków, o której mowa w art. 22. Zgodnie z tym artykułem wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków formie zbioru akt adresowych zabytków nieruchomych terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Na terenie Powiatu Bydgoskiego nie wszystkie gminy posiadają zaktualizowany gminny program opieki nad zabytkami, w przypadku ewidencji zabytków każda z gmin ją posiada:

L.p.	Gmina	Gminna ewidencja zabytków	Gminny program opieki nad zabytkami
------	-------	---------------------------	-------------------------------------

1.	Osielsko	+	brak (planowane przygotowanie programu)
2.	Solec Kujawski	+	Aktualny na lata 2018-2021
3.	Dąbrowa Chełmińska	+	Aktualny na lata 2020-2023
4.	Nowa Wieś Wielka	+	Aktualny na lata 2017-2020
5.	Białe Błota	+	Aktualny na lata 2017-2020
6.	Dobrcz	+	Aktualny na lata 2016-2019 (w trakcie aktualizacji)
7.	Koronowo	+	Aktualny na lata 2016-2019 (w trakcie aktualizacji)
8.	Sicienko	+	Aktualny na lata 2018-2021

## 11. CHARAKTERYSTYKA NAJISTOTNIEJSZYCH ZABYTKÓW ZNAJDUJĄCYCH SIĘ NA TERENIE POWIATU BYDGOSKIEGO

### 11.1. Kościół Cysterski w Koronowie (ob. Kościół Parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii)

Zespół klasztorny wznosi się w południowej części miasta, na prawym brzegu rzeki, w jej bezpośrednim sąsiedztwie. Kościół jest orientowany. Zakrystia kościoła mieści się w zachodnim skrzydle klasztoru i jest dostępna z południowego ramienia transeptu. Dodatkowe wejście do kościoła prowadzi przez jedną z kaplic przy nawie północnej od strony plebanii. Plebania z przeł. XIX i XX w. wznosi się po północnej stronie kościoła przy ulicy Bydgoskiej 23.

#### Historia Zespołu Cysterskiego

W połowie XIII w. cystersi osiedli na ziemi pomorskiej. Osadzenie klasztorów wiązało się zapewne z polityką książąt polskich i pomorskich dążących do opanowania tych ziem najeżdżanych przez Prusów i Krzyżaków. Klasztor stał się największym właścicielem feudalnym w okolicy: w k. XIII w. - posiadał 12 wsi, w k. XIV w. - 40 osad.

Największy rozkwit zespołu klasztornego miał miejsce za rządów opata Ignacego Bernarda Gnińskiego herbu Trach w 2 połowie XVII w. Kościół otrzymał wówczas barokowe wnętrza, zwieńczenie barokowymi szczytami i hełmami oraz niezwykle bogate wyposażenie. Klasztor został wówczas rozebrany i wzniesiony na nowo, lecz w nowym miejscu. W końcu XVII w. powstał pałac opata z włoskim ogrodem. Prawdopodobnie wówczas wzniesiono budynek furty, przekształcony w XIX w. W 1819 r. nastąpiła kasata klasztoru przez władze pruskie. Kościół stał się symultanicznym, następnie parafialnym. Od roku 1819 w zabudowaniach poklasztornych znajduje się więzienie istniejące do dziś.

#### Kościół

Budowę kościoła i klasztoru rozpoczęto w 1289 r. Odpowiedzialnym za budowę był prawdopodobnie Theodoricus - magister operis wymieniony w dokumencie zamiany Byszewa.

Po rozebraniu klasztornego krużganka wzniesiono rząd kaplic południowych, uzyskując zarazem lepsze doświetlenie wnętrza kościoła, kaplice południowe powtórzyły układ kompozycyjny kaplic północnych. Wnętrze kościoła uzyskało barokowy wystrój i niezwykle bogate wyposażenie (ołtarz główny, boczne, ambona z herbem Gnińskiego, stalle i konfesjonały, obrazy m.in. opat Gniński otrzymujący przywileje od papieża z widokiem klasztoru u dołu), bryła zewnętrzna otrzymała zwieńczenie barokowymi szczytami, wieżyczki komunikacyjne przy prezbiterium baniaste hełmy, na skrzyżowaniu nawy i transeptu stanęła potężna wieżyczka - sygnatura z dzwonami. Na jej baniastym hełmie od południa umieszczony został złożony kartusz herbowy (opata Gnińskiego) widoczny w promieniach słońca z pałacu opata.

Kościół w stylu gotyckim: prezbiterium bazylikowe z 4 ćw. XIII w., nawa bazylikowa z transeptem i rzędem kaplic północnych z I połowy XIV w. Rząd kaplic południowych z końca XVII w. Wnętrze, szczyty i hełmy wieńczące barokowe z 2 połowy XVII w. Barokizacja wnętrza objęła wprowadzenie w miejsce ostrołukowych gotyckich arkad między nawowymi i zamknięcia okien - łuków barokowych, opięcie naw i prezbiterium pilastrami, wprowadzenie barokowych sklepień w nawie głównej korpusu i ramionach transeptu oraz stiukową dekorację sklepień gotyckich. Kościół prezentuje wysoki poziom rzemiosła budowlanego Cystersów na przełomie XIII i XIV w.





Kościół w układzie bazylikowym z transeptem, w formie krzyża łacińskiego. Prezbiterium 3-nawowe, zamknięte ścianą prostą. Krypta we wschodniej części prezbiterium, podwyższonej o 1 stopień, 1-przestrzenna, sklepią pełną kolebką. Kaplice boczne kryte dachem pulpitowym w przedłużeniu dachu naw bocznych. Wieżyczki komunikacyjne przy prezbiterium zwieńczone barokowym baniastym hełmem z 8-boczną latarnią z cebulastym zwieńczeniem i ażurowym krzyżem. Okna pierwotnie ostrołukowe, obecnie zamknięte barokowym lekko spłaszczonym łukiem w rozglifionych otworach. Wokół okien tynkowane opaski. Pod oknami ceglane parapety.

Cześć środkowa symetryczna, na osi ostrołukowy portal neogotycki z k. XIX w. ponad nim wnęka zamknięta odcinkowa (pierwotnie ostrołukowo) z oknem w górnej części, ujęta w wąskie blendy ostrołukowe. W zwieńczeniu barokowy szczyt ujęty parami kompozytowych pilastrów i spływami. Pilastry dźwigają belkowanie i niski trójkątny naczółek zwieńczony kamiennym obeliskiem. Boczne części fasady ujęte w narożnikach cylindrycznymi wieżyczkami schodowymi zamkniętymi uskokiem i 8-bocznymi masywnymi sterczynami i gzymsem. W części północnej ostrołukowy portal neogotycki z widocznym zarysem pierwotnego wyższego otworu, w górnej strefie 3 blendy ostrołukowe 1- uskokowe.

### **Wnętrze**

Nawa główna korpusu i prezbiterium o podziałach filarami międzynawowymi prostokątnymi wspierającymi zamknięte półkoliścia arkady. Arkady z gzymsovą podstawą łuku i archiwoltami ujętymi profilowaniem oraz perełkami z wolutowym kluczem opiętym wicią roślinną z k. XVII w. (w poddaszu ślady gotyckich ostrołuków arkad). W arkadach między transeptem a nawami bocznymi klucze z główkami aniołków. Uskrzydłone główki ponad arkadami i oknami kaplic. Arkady kaplic o łuku odcinkowym profilowanym. Filary nawy głównej opięte zdwojonymi pilastrami w typie kompozytowym, dźwigającymi przełamujące się belkowanie z wydatnym profilowanym gzymsem. W nawach bocznych i kaplicach uproszczone pilastry toskańskie. W nawach bocznych przy prezbiterium arkady ostrołukowe. Sklepienie częściowo zachowane gotyckie: w prezbiterium – nawa główna, 2 przeszła sklepienie gwieździste. Nawy boczne w znacznej mierze sklepienie krzyżowo-żebrowo. W nawie północnej przy prezbiterium pierwotne sklepienie gwieździste o układzie czytelnym z kształtu sklepienia. W nawie głównej korpusu sklepienie barokowe kolebkowe z lunetami na gurtach, w środkowym prześle transeptu krzyżowe, w ramionach kolebkowe na gurtach. Dekoracja stiukowa, barokowa z k. XVII w. Na sklepieniach gotyckich wieńce i sploty roślinne i ozdobne płyciny. Na sklepieniach barokowych szwy podkreślone wicią roślinną, pośrodku sklepień nawy głównej i transeptu płyciny o urozmaiconych wykrojach ujęte dekoracją roślinną, niektóre z główkami aniołków, w typie wielkopolskich sklepień Bonadury i Jerzego Catenazziego. W kluczu łuku wydzielającego transept od nawy głównej kartusz z herbem Trach opata Gnińskiego, podtrzymywany przez dwa anioły. W prześle środkowym transeptu nadwieszona w zworniku korona z Gołębicą Ducha Św.

### **11.2. Pałac w Ostromecku**

Około poł. XVIII w. Ostromecko przeszło w dziedziczne posiadanie Pawła Michała Mostowskiego - syna wojewody pomorskiego. Za czasów Mostowskich Ostromecko przeżywa okres świętości. W tym czasie dworska siedziba zostaje przebudowana na rezydencję (dzisiejszy pałac stary).

W 1804 r. J.M. Schoenborn z Grudziądza kupił posiadłość i znaczne ilości ziemi. Odrestaurował on kościół i pałac (stary), a w roku 1832 przystąpił do rozbudowy rezydencji wykorzystując teren folwarku. Powstał wtedy nowy pałac klasycystyczny, wzniesiony wg projektu sławnego architekta berlińskiego Karola Schinkla z 1840 r.

W latach 1875 -1891 przeprowadzono w zespole szereg inwestycji: zbudowano mauzoleum rodzinne (1876 r.), przebudowano domy mieszkalne, budynki gospodarcze, przeprowadzono prace budowlane związane z pałacem starym i przebudową pałacu nowego. W 1891 r. ukończono neobarokowy pałacyk połączony z pałacem klasycystycznym, nad jego wejściem umieszczając herb Alvenslebenów.

W 1947 r. majątek stał się własnością Skarbu Państwa Polskiego, zaś w 1991 r. na mocy decyzji Wojewody Bydgoskiego pałac nowy wraz z parkiem został własnością gminy Dąbrowa Chełmińska.

Zespół pałacowo-parkowy usytuowany jest malowniczo na skarpie wiślanej, ograniczony od zachodu terenami zalewowymi Wisły, od południa lasami, a od północy zabudową wsi oraz kościoła i plebanii. Pałac tzw. nowy składa się z głównego korpusu (1848r.), z dobudowanym od południa pałacykiem myśliwskim (1891 r.), a od północy salą balową (1912 r.).

Zespół pałacowy otacza rozległy park krajobrazowy, obejmujący częściowo skraj wysoczyzny pradoliny Wisły w obrębie starego pałacu.



### **Pałac Stary**

Pałac barokowy, który mieści się na skraju skarpy pradoliny Wisły, w głębi parku, na płn. - zach. od Pałacu Nowego. Zbudowany został w latach 1758-1766 w stylu saskiego rokoka z inicjatywy wojewody pomorskiego Pawła Michała Mostowskiego w miejscu dawnego dworu rodziny Dorpowskich. Pałac wzniesiony został na rzucie prostokąta. Wnętrze podzielone jest na trzy części w kierunku północ-południe; część środkowa jest w układzie dwutraktowym, części boczne są trójtraktowe. Na porterz, osi budynku, od frontu mieści się westybul, w którym znajduje się klatka schodowa, za nim w tylnym trakcie salon ogrodowy. Piwnice są podzielone na cztery wydłużone pomieszczenia, skomunikowane ze sobą w północnych częściach ścian działowych. Budowla przykryta jest dachem masardowym, dwuuskokowym, przy czym dolna połać przybiera formę kopulastą. Centralnym punktem dachu jest namiotowo zadaszona nadstawa z postumentem, na którym umieszczony jest orzeł. Po obydwu stronach nadstawki znajdują się dwa kominy. Gmach jest podpiwniczony, o bryle zwartej, w części środkowej trójkondygnacyjowy, po bokach czterokondygnacyjowy, z mezzaninem wprowadzonym między parter a piętro. Pośrodku elewacji frontowej i tylnej występują pozorne ryzality zwieńczone trójszczytem, przy elewacji frontowej, ponadto balkon. W dawnym salonie ogrodowym, przy południowo-wschodnim narożniku znajduje się kominek rokokowy wykonany z piaskowca. W reprezentacyjnej Sali na I piętrze, zachował się plafon przedstawiający centralnie umieszczoną rozetę wypełnioną tańczącymi puttami, a obrzeże zdobione jest regencyjnym ornamentem kampanulowym. Na obramienie rozety tego plafonu składają się girlandy kwiatowe wzbogacone na narożach motywem liści akantu z muszlą rokokową. We wnętrzu na I piętrze zachowało się pięć par drzwi, których płyciny mają wykrój rokokowy. Klatka schodowa jest drewniana o wachlarzowym układzie stopni, z balustradą z wkomponowanymi między szczeblinami stiukowymi rozetami. Rozety wypełnione są motywem przedstawiającym jeźdźca na koniu.

### **Pałac Nowy**

Usytuowany jest w południowo-wschodniej części zespołu i składa się z głównego korpusu (1848), z dobudowanym od pd. pałacykiem myśliwskim (1891) oraz od pn. salą balową (1912). Zespół pałacu nowego rozciąga się w kierunku północ-południe, elewacją frontową zwrócony jest na wschód, w kierunku drogi. Elewacja poprzedzona jest szerokim podjazdem oraz rozległym kolistym gazonem. Od szosy prowadzi wjazd przez bramę w ogrodzeniu na podmurówce ze słupami i kutą kratą. W północnym narożniku ogrodzenia usytuowany jest bastion, a na gazonie kolistym altana. Elewacja ogrodowa pałacu poprzedzona jest zespołem tarasów: niewielki taras ze schodami przy elewacji pałacu, i niżej rozległy taras ograniczony murem oporowym z szerokimi schodami na osi pałacu, z pergolami murem z niszami na posągi. Przed elewacją ogrodową pałacu rozciąga się rozległa polana widokowa.

Pałac na planie wydłużonego prostokąta, z nieznacznymi ryzalitami na osi elewacji frontowej i ogrodowej oraz trójbocznym wykuszem w ryzalicie elewacji ogrodowej. Jest to pałac klasycystyczny z ok. 1848 r. (1835-39 budowa, 1839 - pokrycie dachu, 1840-48 wystrój wnętrz) przebudowany w k. XIX w., rozbudowany o neobarokowy pałacyk i narożną kaplicę oraz salę balową z tarasem kolumnowym i zespół tarasów z lat 1905-1912. We wnętrzu zachowany wystrój z poł XIX w.: salonu ogrodowego, za nim salonu po lewej i pomieszczenia przed salą balową. Pałac o wysokich walorach architektonicznych i zabytkowych.

Pałac całkowicie podpiwniczony, piętrowy, z poddaszem ze ścianką kolankową, kryty niskim dachem czterospadowym. Sala balowa 1-kondygnacyjna, kryta płaskim dachem przesłoniętym ażurową attyką. Kaplica parterowa zwieńczona otwartą loggią.

### **Pałacyk Myśliwski**

Wybudowany w latach 1730-1740 w stylu saskiego rokoka przez kasztelana płockiego, Bogdana Makowskiego herbu Dołęga. Elewacje neobarokowe. Ściany boniowane w tynku poziomymi pasami boni, dzielone gzymsem profilowanym. Naroża parteru zdobione boniowaniem, piętra boniowanymi pilasterkami. Okna w opaskach profilowanych z nałożonym kluczem w zwieńczeniu, a na I piętrze - w opaskach uszaty, zwieńczone gzymsem odcinkowym, pod oknami dekoracja płycinowa ujęta w konsolki. W zwieńczeniu gzyms kostkowy, nad nim ścianka attykowa z dekoracją tralkową ujęta postumentami. Połączony z korpusem głównym za pomocą piętrowej przewiązki. Całość od strony parku ujęta zespołem tarasów. Na osi pałacu znajduje się niewielki półkolisty występujący taras ze schodami. Taras główny otoczony jest murem oporowym z balustradą z zdobionymi słupkami (na nich ustawione były do 45r. rzeźby figuralne) i szerokimi schodami na osi, w jego obrębie w narożniku od północnego zachodu znajduje się prostokątna pergola na kolumnach korynckich, a od strony południowej umieszczono wydłużoną pergolę na kolumnach korynckich i tokańskich z niszami zawierającymi postacie Flory i Fauny.

Układ wnętrz dwutrakowy - częściowo przekształcony, zwłaszcza w północnej części, gdzie przy szczycie dobudowano salę balową. Na osi elewacji frontowej hali, za nią w trakcie tylnym salonu ogrodowy tzw. „złoty” z 3-bocznym wykuszem na osi. Po prawej stronie salonu ogrodowego - w amfiladzie: sala i westybul sali balowej. Po lewej stronie salonu połączone amfiladowo: salon „zielony” i salonik włoski (położony w neobarokowym łączniku). Klatka schodowa - doświetlona górnym świetlikiem, przy niej korytarz prowadzący do Sali balowej, poprzedzonej westybulą. Hall główny z podziałem ścian pilastrami o głowicach pseudokorynckich i dwie wolnostojące żeliwne kanelowane kolumny, w tym samym porządku. W południowej ścianie kominek wykładany kaflami ceramicznymi o motywach holenderskich. Wystrój hallu z k. XIX w.





### **11.3. Kościół Parafialny p. w. Podwyższenia św. Krzyża w Żołędowie**

Kościół wznosi się w centrum Żołędowa, po południowej stronie drogi, a pierwsza wzmianka o nim sięga roku 1582. Drewnianą, barokową świątynię ufundował w 1715 roku hrabia Moszczeński herbu Nałęcz, dziedzic Żołędowa. Jest orientowany. Wejście do kościoła prowadzi przez kruchtę zachodnią, dodatkowe przez zakrystię od południa oraz od północy do prezbiterium. Nawa w formie wydłużonego prostokąta, prezbiterium w przedłużeniu nawy, równej szerokości, zamknięte trójbocznie. Nawa poprzedzona jest kwadratową wieżą od zachodu, na osi. Nawa i prezbiterium jednoprzestrzenne, równej wysokości, kryte wspólnym dwuspadowym dachem, zamkniętym nad prezbiterium trójpołaciowe. Teren wokół kościoła jest zadrzewiony, po północnej i południowej oraz wschodniej stronie kościoła znajduje się cmentarz. Ponadto otoczony jest murem ceglany ze słupkami, od strony ulicy ogrodzeniem drewnianym. Plebania wznosi się po przeciwnej stronie drogi, w pewnym oddaleniu, jest to budynek XIX-wieczny, murowany, tynkowany piętrowy, kryty dachem dwuspadowym.

#### **Historia**

Parafię założyli miejscowi dziedzice, wydzielając ją z parafii wyszogrodzkiej. Pod koniec XVIII wieku przyłączono ją do parafii osielskiej, ale już w 1836 roku wznowiono jej samodzielność. Świątynia posiada trójbocznie zamknięte prezbiterium i nawę z dwiema kaplicami: drewnianą od strony południowej, pochodzącą z czasów budowy oraz murowaną od strony północnej, dobudowaną w 1889 r. Na wysokości kaplic, dwuspadowy dach wieńczy neogotycka wieżyczka na sygnaturkę. W roku 1889 w balustradę chóru muzycznego zostały wbudowane organy wykonane przez ceniony zakład Wilhelma Sauera z Frankfurtu n/Odrą. Od północy do korpusu kościoła przylega kwadratowa, masywna wieża, zwieńczona ośmioboczną latarnią. Cennym zabytkiem, starszym niż kościół, są dwa dzwony zawieszony na wieży: pochodzą z lat 1554 i 1590. Ten drugi jest dziełem gdańskiej ludwisarni Gerharda Beningka. Ołtarz główny pochodzi z pierwszej ćwierci XVIII wieku, zaś umieszczona w nim rzeźba Ukrzyżowanego Chrystusa - z drugiej połowy tegoż stulecia. Dwa ołtarze boczne tj. p.w. Chrystusa Zmartwychstałego (lewy) oraz pw. Matki Bożej (prawy) pochodzą z drugiej połowy XIX w. W pobliżu kościoła na cmentarzu parafialnym znajduje się murowana kaplica grobowa - mauzoleum Moszczeńskich wzniesiona prawdopodobnie w pierwszej połowie XIX wieku jako grobowiec właścicieli Żołędowa. Jej frontowa elewacja została przekształcona, prawdopodobnie już po wojnie. Obecnie pełni ona funkcję magazynu. Kaplica mauzoleum, wolnostojąca, wzniesiona w stylu neogotyckim.



#### **Wnętrze**

Wnętrze świątyni jednoprzestrzenne, zdobią malowidła ściennie wykonane w technice tempery na cienkim gruncie na drewnie. Analiza stylistyczno-formalna pozwala stwierdzić iż powstały w pierwszej połowie XVIII w. i można je łączyć z okresem budowy kościoła, jako dopełnienie barokowego wyposażenia kościoła. Wystrój malarski wnętrza stanowi bogaty program dekoracyjny, umiejętnie wkomponowany w strukturę architektoniczną i elementy wyposażenia parafii.

Wyposażenie kościoła w Żołędowie stanowią:

1. Ołtarz główny - ołtarz architektoniczny o jednokondygnacyjnym retabulum z mensą skrzyniową (płyta stanowiąca blat ołtarza), nastawa (część ołtarza) w formie prostokąta zamkniętego górą łukiem.
2. Rzeźba Chrystus Ukrzyżowany - znajduje się w nastawie ołtarza głównego.
3. Ołtarz boczny p.w. Chrystusa Zmartwychwstałego (lewy) – architektoniczny o jednokondygnacyjnym retabulum, mensa skrzyniowa z płyciną ujętą szeroką ramą, nastawa prostokątna z predellą (podstawa nastawy ołtarzowej).
4. Obraz Chrystus Zmartwychwstały - w retabulum ołtarza bocznego lewego.
5. Ołtarz boczny p.w. Matki Bożej (prawy) - architektoniczny o jednokondygnacyjnym retabulum, mensa skrzyniowa z płyciną ujętą profilowaną ramą, nastawa prostokątna z predellą.
6. Obraz Madonna z Dzieciątkiem - w retabulum (nastawa) ołtarza bocznego prawego.
7. Organy - prospekt architektoniczny, trójosiowy, pod wieżami bocznymi podbudowa dwupłycinowa wysokości balustrady chóru muzycznego.
8. Chrzcielnica - barokowa, pochodzi z pierwszej połowy XVIII w., typu kielichowatego o ośmiobocznym przekroju czary, pokrywy i bazy.
9. Rzeźba Chrystus Zmartwychwstały - w stylu neobaroku z drugiej połowy XIX w., rzeźba pełnoplastyczna.
10. Monstrancja - pochodzi z drugiej ćwierci XVIII w., monstrancja z glorią promienistą, otaczającą okrągłe reservaculum (miejsce na hostię), obramione pasową, repusowaną dekoracją z liści akantu i różnobarwnych kamieni.
11. Dzwon - 1599 r., o formie kielichowatej, silnie rozszerzający się ku dołowi; czapa niska, kilkakrotnie profilowana, płaszcz gładki ozdobiony w górnej partii podwójnym fryzem.
12. Dzwon - pochodzi z 1554 r., o formie kielichowatej, nieznacznie rozszerzający się ku dołowi; czapa niska, kilkakrotnie profilowana, płaszcz gładki ozdobiony w górnej partii podwójnym fryzem
13. Dzwon - XIX w. , o formie kielichowatej, silnie rozszerzający się ku dołowi; czapa niska, kilkakrotnie profilowana, płaszcz gładki ozdobiony w górnej partii fryzem z częściowo czytelną inskrypcją.



#### **Kaplica grobowa z mauzoleum Moszczeńskich**

Kaplica ta znajduje się na terenie miejscowego cmentarza położonego w obrębie drewnianego kościoła p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Żołędowie. Czas powstania 1845-1865 r. Fundamenty kamienne, ściany wymurowane z cegły ceramicznej pełnej, obustronnie tynkowane, bryła zwarta, pierwotnie podpiwniczona, obecnie krypta jest zasypana i zalana betonem. Kaplica nakryta dachem dwuspadowym pokrytym dachówką ceramiczną, kalenica przykryta gąsiorami. Narożniki bryły ujęte lizenami

przechodzącymi ponad połaciami dachu w sterczyny zamknięte gzymsami. Na sterczynach można dostrzec posadowione rzeźby aniołów wykonane w stylu neogotyckim. Przedstawiają one całe postacie aniołów stojących w kontapoście, o dłoniach skrzyżowanych i złożonych na piersi oraz skłonionych ku przodowi głowach, ze wzrokiem skierowanym ku dołowi. Rzeźby zostały wykonane przez Hermanna Kanura z Lipska. Elewacja frontowa (zachodnia) jednoosiowa na kamiennym cokole, tynkowana, od góry zamknięta trójkątnym szczytem ze ściętym czubkiem. Na osi portal pełnołukowy z ozdobną taśmą obiegającą otwór imitującą kamienny portal, wraz z archiwoltą oddzieloną ciosami i zwieńczoną kluczem. Ponad portalem nieotynkowane miejsce na kartusz herbowy. Na lewo od portalu, na wysokości połowy drzwi, wstawiona została tabliczka z czarnego kamienia z podziękowaniami na rzecz fundatorów. Szczyt wieńczy krzyż żelazny, zdwojony. Fasada flankowana jest dwoma wąskimi ryzalitami występującymi ponad obrys murów, dekorowanych wyżłobionymi krzyżami łaćwińskimi. Elewacja wschodnia - szczytowa, osadzona na kamiennym cokole, tynkowana, jednoosiowa. Na poziomie przyziemia mieści się okno prostokątne od góry zamknięte półkolem, w poddaszu okulus. Elewacja południowa osadzona jest również na kamiennym cokole, ograniczona narożnymi ryzalitami, zaś na osi znajduje się biforium z dekoracją okalającą. Elewacja północna ma układ analogiczny do elewacji południowej.

#### ***11.4. Most Kolejowy Wąskotorowy w Koronowie***

Kolejowy wąskotorowy stalowy, czteroprzęsłowy most kratowy, o wolnopodpartych łukach parabolicznych z jazdą górną nad głęboką doliną Brdy został oddany do użytku 18 maja 1895 roku. Znajduje się w 22,805/22,436 km dawnej linii Bydgoszcz - Koronowo Bydgoskiej Kolei Powiatowej. Linie kolejową wraz z wszystkimi obiektami inżynierskimi zbudowała spółka Ostdeutschen Kleinbahn Aktiengesellschaft. W zachowanych dokumentach brak danych o projektancie mostu i ewentualnych podwykonawcach. Po 1945 roku większe prace remontowe wykonały w 1956 roku Kolejowe Zakłady Nawierzchniowe z Bydgoszczy. Związane to było z nie zrealizowanym planem przekucia kolei z toru o szerokości 600 mm na 750 mm. W ruchu osobowym most był użytkowany do 1969 r., przewozy towarowe zawieszono 31 marca 1992 r. Most pełnił funkcję prowizorycznej kładki, skracając drogę do Koronowa mieszkańcom okolicznych wsi. Rok 2011 przyniósł jednak decyzję o zamknięciu obiektu z uwagi na jego zły stan techniczny. Modernizacja mostu i przywrócenie go do funkcji kładki pieszo-rowerowej miała miejsce w 2014 r. Obecnie most służy mieszkańcom okolicznych miejscowości oraz licznie przybywającym turystom jako trasa pieszo-rowerowa czy źródło inspiracji artystycznych.

Most mierzy już po modernizacji dokładnie 123 m z 18-metrowym najazdem i wznosi się 18 m ponad nurt Brdy. Charakteryzuje się stalową, ażurową konstrukcją, wspieraną na murowanych przyczółkach (posiada 3 filary oraz 4 przęsła). Najprawdopodobniej jest to najwyższy na świecie most kolejowy.



#### ***11.5. Zakożenia dworsko-parkowe w Karolewie***

Oficyna dworska powstała w połowie XIX w., w stylu klasycystycznym, usytuowana w północno-wschodniej części obecnego założenia, murowana z cegły, otynkowana, posadowiona na rzucie wydłużonego prostokąta. Jednokondygnacyjna, niepodpiwniczona, z użytkowym poddaszem oraz



czterospadowym dachem. Elewacja frontowa z oknami prostokątnymi i trójkątnym frontem, wspartym na dwóch pilastrach i dwóch półkolumnach. W 1970 roku Bronisław Zamojdzin założył we wnętrzach oficyny dworskiej Muzeum Regionalne, znajdujące się w Zespole Szkół Agro-Ekonomicznych w Karolewie. Jest to łącznie 30 m kwadratowych i około 4 tysiące eksponatów różnej wielkości. Są to zbiory stanowiące przede wszystkim przedmioty codziennego użytku stosowane dawniej w gospodarstwie wiejskim - narzędzia i maszyny rolnicze, sztandary organizacji rolniczych, meble, zegary, numizmaty, książki, obrazy, okazy przyrodnicze oraz militarne. W ostatnich latach z inicjatywy nauczycieli i uczniów zespołu szkół powstały izby tematyczne m.in.: etnograficzna ze sprzętem gospodarstwa domowego, archeologiczna dokumentująca najstarsze dzieje okolicy w oparciu o wykopaliska, uprzęży, podków i sprzętu kowalskiego.

Ponadto okazały jest również zbiór różnorodnego umundurowania żołnierzy z okresów wojennych, różnych formacji i armii, jak też odznaczeń, emblematów, medali i urn z ziemią wielu pól bitewnych. Szczególną pamiątką historyczną jest okrągły stolik, fornirowany, pozostawiony podczas odwrotu przez armię napoleońską w 1812 roku. W oficynie znajduje się także izba tradycji szkoły, ze zbiorami dokumentującymi historię szkoły, osiągnięcia uczniów oraz prace uczniów powstałe w czasie zajęć szkolnych oraz z konkursów plastycznych, fotograficznych. Ponadto od listopada 2012 roku w oficynie zlokalizowana jest izba tradycji poświęcona "Wydarzeniom marcowym 1981 w Bydgoszczy".

W latach 2010-2012 w budynku oficyny zostały przeprowadzone remonty - wymieniono dach, okna i drzwi zewnętrzne oraz odnowiono elewację. Dwa lata później tj. w 2014 r. zakończono prace malarskie wewnątrz oficyny dworskiej w Karolewie, polegające na odnowieniu ścian budynku.

Bezpośrednio za szkołą położony jest park o powierzchni ok. 5 ha pochodzący z połowy XIX wieku. Możemy w nim obejrzeć grób skrzynkowy kultury wschodnio-pomorskiej z okresu halsztackiego (400-500 p.n.e.) - kamienny krąg o średnicy kilku metrów. W parku zatarcie uległy dawne aleje i ścieżki. Jego ozdobą jest staw z wyspą, wokół którego rosną wiekowe dęby. Wśród drzewostanu przeważają gatunki liściaste: brzozy brodawkowate, klony pospolite, lipy drobnolistne, wierzby płaczące, graby pospolite oraz dęby i jesiony wyniosłe. Z ciekawszych okazów rosną tu wielopniowe klony pospolite oraz pomnikowy dąb szypułkowy o obwodzie 370 cm. Drzewa iglaste reprezentują modrzewie europejskie, jodły kalifornijskie, cisy pospolite oraz świerki syberyjskie i świerki pospolite. Występują tu także krzewy: bez czarny, jarzab pospolity i kalina koralowa. Od południowo-wschodniej strony park otacza żywopłot, w którym rosną morwy i karagany.



### **11.6. Kościół Parafialny p.w. Przenajświętszej Trójcy w Byszewie**

Parafia usytuowana na wzniesieniu, opadającym stromo ku rynnie jeziornej, z ok. 1651 r. rozbudowana z wcześniejszego z XV lub XVI w. przebudowana w 2 poł. XVIII w. (dodanie kaplic, sklepienia w nawie, hełm na wieży). Kościół zajmuje część środkową cmentarza o nieregularnym kształcie, wydłużonym, wykorzystującym ukształtowanie terenu, otoczonego murem, w który od zachodu włączona jest wolnostojąca dzwonnica. Prezbiterium z niższą zakrystią od pn. zwieńczoną trójkątnym półszczytem, korpus nawowy nieznacznie wyższy, z kaplicami od pn. i pd., równej wysokości rodzaj pseudotranseptu, od

zach. o połowę niższa i węższa kruchta, na osi fasady zach. niska, smukła wieża; poszczególne części budowli kryte samodzielnymi dwuspadowymi dachami; pn. połąc dachowa prezbiterium, przechodzi na zakrystię; korpus i kaplice otoczone w zwieńczeniu ścian fryzem, opaskowym i profilowanym gzymsem koronującym elewację.



### **Wnętrze**

Wystrój barokowy i rokokowy poprzez zróżnicowane sklepienia, o bogatym opracowaniu snycerskim, polichromowany i złożony. Wnętrze świątyni składa się z: ołtarza głównego, dwóch bocznych usytuowanych, w pn.-wsch. i pd.-wsch. narożniku nawy, jak również ambony i romańskiej misy chrzcielnej, wykutej w granicie, przypuszczalnie z XIII w. wkomponowanych w arkadę tęczową, spinającej jej belki tęczowe. Ponadto balustrady przedzielające prezbiterium, chór muzyczny wsparty na dwóch filarach z prospektem organowym w stylu rokoka o bogatej ażurowej dekoracji, dwa ołtarze w kaplicach, dwa konfesjonały i lawaterz w zakrystii. Kościół w Byszewie, obok cudownego obrazu Matki Boskiej kryje w sobie wiele drogocennych skarbów, w większości pochodzących z 2 połowy XVIII w. i reprezentujących styl rokoka. Ołtarz główny przykuwa uwagę, gdyż został wzniesiony na rzucie półelipsy z wolnostojącymi kolumnami, podtrzymującymi baldachim, którego uwieńczenie stanowi rzeźba gromowładnego Boga Ojca na kuli ziemskiej. Należy również zwrócić uwagę na drzwi z prezbiterium do zakrystii z malowanym wyobrażeniem proroka XVII w. Ponadto przy wejściu do kaplic bocznych od strony nawy znajdują się krypty rodziny Chrzastowskich, na przestrzeni XVII i XVIII w. pełniące rolę wybitnych fundatorów świątyni. W kryptach tych składano trumny ze zmarłymi. Przed kaplicą północną, po lewej stronie kościoła można ujrzeć gablotę, w której umieszczone zostały, pochodzące z trzeciej ćwierci XVII w. cztery portrety trumienne i piętnaście herbów, które są namalowane na wielobocznych blachach, pierwotnie mocowanych do wezłowi trumien.

### **Dzwonnica**

Wolnostojąca z XVIII/XIX w. znajduje się ona na terenie przykościelnym, na planie kwadratu, jednoprzestrzenna, o prostej bryle, murowana z cegły i otynkowana. Dzwonnica usytuowana jest na osi kościoła, od zachodu i włączona w obręb ogrodzenia cmentarza przykościelnego. W przyziemi na osi wschód- zachód mieści się brama przelotowa, która jest zamknięta łukiem eliptycznym. W górnej kondygnacji, na osi każdej ściany umieszczono otwór okienny przelotowy w kształcie prostokąta. Dzwonnicę pokrywa wysmukły dach namiotowy, czterospadowy o lekko wklęsłych połaciach, pobity blachą ocynkowaną i zwieńczony kulą z krzyżem. Ściany w zwieńczeniu obiega profilowany gzymś koronujący, od strony zachodniej i częściowo południowej profil zatarty. Elewacja zachodnia ujęta wzdłuż krawędzi i bocznych parą uproszczonych pilastrów w typie doryckich, o gładkich trzonach, zredukowanych bazach i głowicach, podwyższonych niskim cokółcem. Na osi ponad bramą półkolistą nisza przesklepiona konchą z wstawioną rzeźbą św. niewiasty; pozostałe elewacje proste bez elementów dekoracyjnych; we wnętrzu drewniana konstrukcja podtrzymująca dzwon.





### ***11.7. Kościół Parafialny p.w. św. Marii Magdaleny we Włókach***

Kościół położony jest na niewielkim wzniesieniu, w środku wsi. Jego powierzchnia wynosi 128 m<sup>2</sup>, kubatura: 830 m<sup>3</sup>. Budowla charakteryzuje się prezbiterium zamkniętym trójbocznie, kwadratową wieżą od zachodu, płaskim stropem i wyposażeniem barokowym z XVII i XVIII w. (ołtarze: główne i boczne, elementy snyczerki ornamentalnej, pozytyw organowy). Od 2001 r. w świątyni, o znakomitych warunkach akustycznych, prowadzona jest działalność koncertowa. Odbywają się w niej koncerty muzyki kameralnej z udziałem wirtuozów, śpiewaków i renomowanych zespołów.

#### **Historia**

Najstarszy kościół drewniany w powiecie bydgoskim zbudowany w stylu barokowym. Powstał on w 1699 roku, w miejscu średniowiecznej świątyni wzniesionej przez cysterskiego opata z Koronowa Ignacego Gnińskiego. W 1778 r. konsekrowany. Większe naprawy miały miejsce w 1878 r. Kościół usytuowano na wzniesieniu, otoczonym od wschodu i południa rowem z wodą. Usytuowanie to miało charakter obronny. Kościół otoczony jest cmentarzem ze starodrzewiem. Ołtarz pochodzi z XIX w. W jego środkowej części umieszczony jest obraz Matki Boskiej Świeckiej z Dzieciątkiem, pochodzący z drugiej połowy XIX w. Nieco dalej symetrycznie po bokach nastawy ołtarza, rozmieszczone są rzeźby świętych Piotra i Pawła. Nie znana jest dokładniej data powstania rzeźby. W zwieńczeniu ołtarza umieszczone są rzeźby dwóch leżących aniołków z XVII w. oraz dwóch puttów z XVIII w. Poniżej obrazu centralnego znajduje się tabernakulum, z ustawionym na nim krzyżem. Barokowy styl posiadają także dwa boczne ołtarze, zbudowane w kształcie ram. Lewy ołtarz pochodzi z ok. 1700 r. jego dekorację stanowią motywy bujnego akantu. W zwieńczeniu ołtarza znajduje się rzeźba, patronki kościoła św. Marii Magdaleny. Ponadto w kościele, w polu środkowym można dojrzeć malowany na płótnie obraz śmierci Marii Magdaleny z drugiej połowy XVII w. Drugi ołtarz o dekoracji chrząstkowej, z aniołkami i główkami puttów datuje się na lata 1650-1680. Barokowe akcenty występują również w obrazach: św. Andrzeja, z okresu 1720-1750, św. Marii Magdaleny z XVIII w. Matki Boskiej Bolesnej i Zwiastowania. Z drugiej połowy XVIII w. pochodzi drewniana ambona. Bardzo cenny zabytek stanowi pozytyw organowy. Został on

wykonany przez nieznanego autora, w 1733 r. Na uwagę zasługuje również rokokowo-klasycystyczna, trybowana monstrancja, z końca XVIII w.

### **Wnętrze**

Ściany nawy i prezbiterium, oraz przyległej zakrystii o konstrukcji zrębowej, szalowane od zewnątrz pionowymi deskami z listowaniem styków. Budowla z nawą czteroboczną, zbliżoną do kwadratu, na osi nawy węższe prezbiterium, zamknięte trójbocznie, z przebudowaną od północy prostokątną zakrystią. Do nawy przylega od zachodu kwadratowa wieża, węższa od korpusu, a od południa pośrodku elewacji kwadratowa kruchta z wejściem. Nawa i prezbiterium kryte dachami dwuspadowymi, dach nad prezbiterium niższy, zakończony trójpołaciowo. Wieża dwukondygnacyjna. Kościół odznacza się prostą bryłą i oszczędnym detalem snycerskim.



### **11.8. Kościół Parafialny p.w. św. Wojciecha i św. Katarzyny w Boluminku**

Boluminek jest położony 2 km na południe od Dąbrowy Chełmińskiej, w odległości kilkaset metrów na wschód od drogi prowadzącej z Dąbrowy do Bolumina, we wschodniej części wsi wznosi się kościół. Jest on usytuowany przy lokalnej drodze biegnącej przez wieś z zachodu na wschód (z Wałdowa Królewskiego do Złej Wsi), po jej północnej stronie. Teren przykościelny zajmuje cmentarz oraz starodrzew złożony z jesionów i akacji, a również zimnozielonych roślin iglastych. Ogrodzenie kościoła od strony drogi i plebani stanowi mur ceglany ze słupami i ażurowym wypełnieniem z cegły układanej w ukośną lub prostą kratę, z bramami i furtkami ujętymi w pełny mur zamknięty półkoliście ze spływami. Od strony północnej i wschodniej ogrodzenie stanowi siatka stalowa. Wokół kościoła wykonane jest betonowe obejście.

Po południowo-zachodniej stronie parafii, za ogrodzeniem wznosi się kaplica przedpogrzebowa, która została zbudowana w stylu nawiązującym do architektury kościoła.

Plebania pochodząca z 2 połowy XIX w. usytuowana jest po zachodniej stronie kościoła i oddzielona sadem.

Świątynia kryta jest dachówką ceramiczną karpówką podwójnie w koronkę, natomiast wieża blachą stalową ocynkowaną.

### **Historia**

Wieś Boluminek pojawia się w przekazach źródłowych, datowanych na początek XV wieku, jako własność rycerska, natomiast sama parafia po raz pierwszy wzmiankowana jest w roku 1445. Do parafii przynależały takie miejscowości jak: Bolumin, Boluminek, Czarze, Dąbrowa Chełmińska, Gierkowo oraz Wałdowo Królewskie. Prawdopodobnie w XIV w. wydzielono z parafii Boluminek nową parafię w Ostromecku. W końcu XVI w. parafia utraciła samodzielność i została włączona jako filia do Ostromecka.

W 1588 r. został wzniesiony w Boluminku nowy kościół, który w 1647 r. został zrujnowany. W 1667 r. zbudowano kolejną drewnianą świątynię, którą w latach 1755-1777 zastąpiono obecnym późnobarokowym kościołem św. Wojciecha i św. Katarzyny. W latach 1909-10 parafia została gruntownie przebudowana i powiększona o transept, nowe prezbiterium z dwoma zakrystiami oraz wieżę.

## Wnętrze

Wnętrze budowli kryje drewniane sklepienie kolebkowe, ozdobione barwnymi polichromiami. Na szczególną uwagę zasługuje łuk tęczy półkolisty z malowanymi postaciami aniołów. W oknach kościoła umieszczone zostały witraże z przedstawieniami figuralnymi: św. Wojciecha i św. Katarzyny, z inskrypcją z nazwiskiem fundatorów von Alvensleben z Ostromecka. Ponad wejściem wznosi się chór o konstrukcji drewnianej, wsparty na dwóch czworobocznych słupach o fazowanych krawędziach z przewiązkami i głowica zdobioną rozetką. Ścianka chóru jest deskowa, opierzana płycinowo 8-bocznymi płycinami, ujęta gzymsami profilowanymi i w środkowej partii została wysunięta do przodu - mieści prospekt organowy.

W kruchcie południowej można dostrzec witraże przedstawiające Pieta i Chrystusa Upadającego pod Krzyżem.



### **11.9. Kościół Parafialny p.w. św. Anny w Łasku Wielkim**

Kościół usytuowany jest na niewielkim wzniesieniu opadającym łagodnie w kierunku południowo-zachodnim i zajmuje część środkową niewielkiego parku przykościelnego. W części południowej stoi dzwonnica, natomiast od strony północno-wschodniej znajduje się cmentarz. Do terenu parku przylega plebania z zabudowaniami gospodarczymi.

#### **Historia**

Wieś wzmiankowana była po raz pierwszy w 1288 r. Miejscowość pierwotnie była własnością rodu Leszczyków, którzy 1345 r. sprzedali Łasko Wielkie cystersom z Koronowa. W 1512 r. parafia jest wzmiankowana jako wchodząca w skład dekanatu nakielskiego. Obecnie istniejący kościół został wzniesiony staraniem Benedykta Liśkiewicza - zakonnika cysterskiego w roku 1765, konsekrowany w 1767 r. W XIX w. kościół dotychczas parafialny stał się filią parafii w Wierzchucinie Królewskim.

#### **Wnętrze**

W ścianie północno-zachodniej jedoprzęsłowego prezbiterium znajduje się wejście do znacznie niższej zakrystii, które zostało usytuowane na osi przęsła. W pozostałych ścianach prezbiterium są prostopadłościennie wnęki przesklepione łukiem odcinkowym. Prezbiterium od nawy oddziela arkada tęczowa o wykroju łuku eliptycznego. Korpus nawy jest nieznacznie szerszy, dwuprzęsłowy z trzecim przęsłem od strony południowo-zachodniej mieszczącym chór. Natomiast na osi nawy znajduje się węższa, prostokątna kruchta. Okna w świątyni są o rozglifionych wnękach okiennych, zamkniętych odcinkowo.

Wystrój kościoła jest jednolity stylistycznie, rokokowy, z 2 połowy XVIII w. Złożony jest on z ołtarza głównego, dwóch bocznych usytuowanych w nawie przy łuku tęczowym, w którym po stronie północno-zachodniej wkomponowana jest ambona, zaś w prezbiterium naprzeciwko znajduje się chrzcielnica.





### **11.10. Kościół p.w. św. Michała Archanioła we Wtelnie**

Wtelno położone jest w odległości około 17 km na północ od Bydgoszczy, 2 km na zachód od drogi Bydgoszcz-Gdańsk. Kościół wznosi się w środku wsi, po wschodniej stronie drogi na wzniesieniu. Jest orientowany, główną fasadą z wieżą zwrócony ku drodze. Teren wokół świątyni zajmuje cmentarz otoczony starodrzewiem i murem. Od zachodu, od strony drogi prowadzi wejście przez bramę poprzedzoną schodami. Drugie wejście znajduje się od północy od strony plebanii. Plebania została wzniesiona prawdopodobnie około połowy XIX w. i usytuowana jest po wschodniej stronie kościoła. Plebania jest murowana, tynkowana, kryta dachem dwuspadowym. Folwark należący dawniej do proboszczy rozciąga się po wschodniej stronie plebanii. Cmentarz otaczający kościół jest miejscem spoczynku m.in. Leona Wyczółkowskiego, a także miejscowych proboszczów.

#### **Historia**

Nazwa Wtelno zaczyna występować na stałe od XV wieku, w dokumentach z lat 1307 i 1315 występuje nazwa Vitelno. Początki i rozwój parafii we Wtelnie wiążą się z klasztorem Cystersów osiadłych w 1253 r. w Byszewie, a następnie przeniesionych do Koronowa. W 1307 roku cystersi z klasztoru byszewskiego kupili Wtelno od Włodzimierza Jarosławica z Łojewa, dworzanina książąt inowrocławskich Leszka i Przemysława. Wtelno należało do Cystersów aż do kasaty zakonu w 1819 r. Parafię założyli Cystersi około 1470 r. wyłączając ją z byszewskiej lub koronowskiej. Do parafii należały wioski: Tryszczyn, Szczutki, Gościeradz i Wtelno.

W latach 1785-87 za opata Jana Chrzastowskiego wystawiono obecny murowany kościół na fundamentach z kamienia polnego. Miał on pierwotnie 2-przęsłową nawę w prezbiterium w jej przedłużeniu. W roku 1863 świątynia została powiększona staraniem ks. Augustyna Maszkowskiego. Przedłużono kościół ku wschodowi dobudowując dwie kaplice i prezbiterium. Kościół był konsekrowany 22 czerwca 1876 r. przez ks. sufragana Jeschke. W 1908 r. została dostawiona wieża zachodnia. Wieża świątyni ma elewację 3-kondygnacyjną i zwieńczona jest 8-bocznym hełmem cebulastym z latarnią o ażurowych ścianach zamkniętych arkadami. W zwieńczeniu znajduje się krzyż. W narożniku wieży o przyziemiu na ścianie została umieszczona tablica piskowca upamiętniająca fundację kościoła.

Kościół w części zachodniej został zbudowany w stylu barokowym (3 zachodnie przęsła obecnej nawy) o skromnych cechach stylowych.

#### **Wnętrze**

Nawa kościoła jest 2-przęsłowa z wydzielonym chórem muzycznym wspartym na dwóch masywnych filarach opiętych pilastrami, arkady o spłaszczonym łuku. Ściany nawy i dawnego prezbiterium o podziałach pilastrowych, w nawie pilastry o zdublowanej głowicy w dawnym prezbiterium przy ścianie tęczowej pilastry są zaokrąglone. Ściana tęczowa została zamknięta łukiem koszowym. Sklepienia nawy i prezbiterium są żaglaste o nieco spłaszczonym łuku. Okna wewnątrz kościoła są witrażowe, z zewnątrz stalowe 2-dzielne 5-poziołe, by zabezpieczyć witraże.



## 12. ANALIZA SWOT

Stan obecny i perspektywy ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie Powiatu Bydgoskiego podsumowane zostały w układzie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń dla tej dziedziny. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych, opisującym stan obecny analizowanego obszaru. Dokonana analiza stanowi podstawę do opracowania kierunków działania oraz ma pomóc w określeniu podstawowych priorytetów w zakresie ochrony zabytków na terenie powiatu.

### MOCNE STRONY

Bogate dziedzictwo historyczne i tradycje kulturowe powiatu.  
 Obecność na terenie powiatu wielu wartościowych obiektów i zespołów wpisanych do rejestru zabytków.  
 Obiekty sakralne oraz świeckie o wysokiej wartości kulturowej i dobrym stanie technicznym.  
 Miejsca pamięci.  
 Prężnie działające Muzeum Solca im. Księcia Przemysława w Solcu Kujawskim.  
 Działające zespoły ludowe np.: Karolaki, Łochowianki, Nadwiślanie z Czarza.  
 Niewielka odległość od Bydgoszczy i Torunia.  
 Oferta szkolnictwa ponadpodstawowego.  
 Duża lesistość.  
 Nieźle rozwinięta infrastruktura.  
 Dobrze rozbudowana sieć szlaków turystycznych:  
 - szlaki piesze np. Jezior Koronowskich i Nadwiślański, Szlak czerwony im. Jeremiego Przybory w gminie Osielsko, Szlak „Zielonej Strugi” w Solcu Kujawskim.  
 - szlaki rowerowe np. Szlak Nadnotecki, Ogólnopolski Szlak Cystersów, Edukacji Przyrodniczej w gminie Sicienko, rowerowy szlak „Świadkowie Historii” w gminie Solec Kujawski.  
 Liczne gadżety promujące dziedzictwo kulturowe Powiatu Bydgoskiego.  
 Organizowanie konkursu fotograficzno-plastycznego „Szlakami zabytków Powiatu Bydgoskiego”.  
 Punkt Informacji Turystycznej w Koronowie.

### SŁABE STRONY

Słabo rozwinięta infrastruktura noclegowa.  
 Pogarszający się stan techniczny części obiektów zabytkowych.  
 Niewystarczająca ekspozycja najważniejszych obiektów zabytkowych Powiatu.  
 Słabo rozwinięte połączenia komunikacyjne z innymi, ważniejszymi ośrodkami w gminach Powiatu Bydgoskiego.  
 Brak wystarczającej świadomości społecznej o konieczności należytego dbania o zabytki.  
 Niewystarczająca ilość środków na rozwój instytucji kultury w gminach Powiatu.

### SZANSE

Rozwój turystyki i agroturystyki.  
 Rozbudowa baz turystycznych z wykorzystaniem obiektów i obszarów o wartościach historycznych i kulturowych.  
 Poprawa jakości dróg.

Rozwój promocji turystyki przy udziale gmin Powiatu Bydgoskiego.  
Rozwój małej i średniej przedsiębiorczości.  
Plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne jako element promocji i budowania więzi lokalnych, zarówno ze społecznością jak i gminami Powiatu.

#### **ZAGROŻENIA**

Rosnące koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych.  
Konkurencja na rynku usług agroturystycznych.  
Niewystarczające środki na rozwój infrastruktura turystycznej.  
Pogarszanie się stanu technicznego zabytków.  
Samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich.

### **13. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE**

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Bydgoskiego ma służyć ochronie, sukcesywnej rewaloryzacji i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do różnych dziedzin życia społecznego.

Ramy programowe Programu Opieki wyznaczają tezy problemowe, wskazujące na:

- umożliwienie finansowania i racjonalnego wykorzystania środków finansowych na utrzymanie krajobrazu kulturowego oraz ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- wspieranie i kreowanie różnorodnych form i metod umożliwiających ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami na terenie powiatu bydgoskiego,
- podnoszenie walorów zabytkowych i wykorzystanie ich w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w powiecie, a zwłaszcza jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy powiatu,
- umożliwienie kreowania i realizowania lokalnych projektów związanych z kompleksowymi pracami konserwatorskimi i restauratorskimi oraz chroniącymi krajobraz kulturowy dla osiągnięcia zauważalnych i wymiernych efektów jakościowej zmiany,
- wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie dziedzictwa kultury mniejszości narodowych,
- poszukiwanie i wspieranie projektów związanych z kreowaniem i wdrażaniem nowych form opieki nad zabytkami i ich promocji.

**Główne cele realizowane w ramach Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami:**

#### **I. Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu**

#### **II. Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu**

#### **III. Promocja walorów dziedzictwa kulturowego powiatu**

<b>CEL I: OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU</b>	
<b>kierunki działań</b>	<b>zadania</b>
1.Kształtowanie struktur przestrzennych w oparciu o przesłanki historyczne 2.Ochrona charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego powiatu 3.Rozszerzenie zasobu i ochrony środowiska kulturowego powiatu	wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu, egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach programowych odnoszących się do zabytków, walka z samowolnymi działaniami na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich, wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków wskazanych w programie jako cennych obiektów zabytkowych.
<b>CEL II: ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM POWIATU</b>	
<b>kierunki działań</b>	<b>zadania</b>
1.Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych	oznakowanie wybranych zabytków, podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu, prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy

	<p>objektach zabytkowych stanowiących własność powiatu, dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością powiatu poprzez udzielenie dotacji na prace remontowo- konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie stosownej uchwały,</p> <p>wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą, opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach powiatowych, wspieranie rozwoju regionalnych izb pamięci, skansenów, itp.</p>
<b>CEL III: PROMOCJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU</b>	
<b>kierunki działań</b>	<b>zadania</b>
<p>1. Popularyzacja dziedzictwa kulturowego powiatu</p> <p>2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym</p> <p>3. Promocja dziedzictwa kulturowego</p>	<p>udostępnienie informacji o zabytkach powiatu na stronie internetowej powiatu,</p> <p>utworzenie powiatowego systemu informacji i promocji środowiska kulturowego,</p> <p>opracowanie mapy zabytków powiatu, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji, ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego,</p> <p>organizowanie /współdział/ wsparcie powiatu w imprezach uwzględniających w programie tematykę ochrony zabytków, dziedzictwa kulturowego oraz walorów przyrodniczo-krajobrazowych i folklorystycznych,</p> <p>organizacja oraz wspieranie ogłaszanych konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego,</p> <p>współorganizowanie/ uczestnictwo powiatu w corocznych Obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa,</p> <p>wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu,</p> <p>popularyzacja dobrych praktyk projektowych oraz realizacji prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach,</p> <p>popularyzacja dobrych praktyk zakresie zagospodarowania obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo,</p> <p>wnioskowanie o odznakę „Za opiekę nad zabytkami” dla osób zasłużonych w sprawowaniu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.</p>

## 14. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA ZADAŃ PODJĘTYCH W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY ZABYTKÓW

### 14.1. Środki krajowe

Jednym ze sposobów opieki nad zabytkami jest pozyskiwanie środków finansowych na prace remontowo-konserwatorskie oraz promocję obiektów zabytkowych.

Każda osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego dla stosunku zobowiązaniowego jest zobligowana do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

Gdy tytuł prawny do zabytków posiada jednostka samorządu terytorialnego, to sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy nich,

należy do zadań własnych tej jednostki. Prace takie finansowane są również z budżetu jednostki samorządu terytorialnego w przypadku zabytków będących w posiadaniu samorządowych jednostek organizacyjnych.

Zarówno osoby fizyczne, jak i jednostki organizacyjne będące właścicielem, posiadaczem lub zarządzającym zabytkiem wpisanym do rejestru mogą ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku. Dotacji takiej udziela, na podstawie umowy, minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego” lub wojewódzki konserwator zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Wysokość dotacji celowej wynosi maksymalnie 50% nakładów poniesionych na konieczne prace konserwatorskie, architektoniczne i roboty budowlane, a w odniesieniu do zabytków o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej bądź wymagających niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, do 100% poniesionych nakładów. Katalog prac podlegających dofinansowaniu ze środków budżetu państwa wymieniony jest w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. (Dz. U. z 2014 r. poz. 399 tj.)

#### ***14.2. Dotacje Województwa Kujawsko-Pomorskiego***

Dotacja na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru (w wysokości do 100% koniecznych nakładów) może być także udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub województwa.

W województwie kujawsko-pomorskim sprawę ustalenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa Uchwała Nr XXV/497/08 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 8 września 2008 r. W załączniku Nr 1 do tej uchwały czytamy, że „Celem dotacji jest ochrona krajobrazu i dziedzictwa narodowego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, wspieranie i uzupełnianie działań właścicieli i zarządców zabytków dla zapewnienia ochrony i konserwacji wartościowych elementów substancji zabytkowej”.

Dotacje mogą być udzielane na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Województwa Kujawsko-Pomorskiego, dostępnych publicznie, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe i znajdujących się w złym stanie technicznym. Załącznik do w/w uchwały zawiera listę działań, na wykonanie których przysługuje dotacja. Sejmik określił również wzór wniosku, który winien być przekładany przez podmioty ubiegające się o dotację.

O dotację ubiegać się może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Wysokość środków przeznaczonych na dotację ustalana jest corocznie w budżecie województwa.

#### ***14.3. Dotacje Powiatu Bydgoskiego***

Na mocy uchwały Nr 263/XXIV/12 Rady Powiatu Bydgoskiego z dnia 20 grudnia 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Kuj. - Pom. z 2020 r. poz. 952) w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Powiatu Bydgoskiego. W § 4 określony został rodzaj prac, na które dotacja może być udzielona. Wysokość środków przeznaczonych na dotację ustalana jest corocznie w budżecie powiatu. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Wnioskodawca zobowiązany jest złożyć wniosek wg wzoru stanowiącego załącznik o ww. uchwały do dnia 30 sierpnia roku poprzedzającego rok, w którym planowane jest wykorzystanie dotacji.

#### ***Załącznik I***

*Powiatowego Programu*

*Opieki nad Zabytkami*



2021-2024

**Wykaz obiektów znajdujących się na terenie powiatu bydgoskiego ziemskiego wpisanych do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego**

LP	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	REJESTR ZABYTKÓW
1.	<b>Białe Błota</b>	Ciele	Zespół kościoła ewangelicko-augsburskiego, ob. parafialnego rzym.-kat. P.w. Matki Boskiej Bolesnej: Kościół Pastorówka, ob. Plebania Budynek gospodarczy Budynek gospodarczy	A/1280 25.04.2007
2.	<b>Dąbrowa Chelmińska</b>	Boluminek	Zespół kościoła parafialnego p. w. św. Wojciecha i św. Katarzyny: Kościół Cmentarz przykościelny Ogrodzenie z częścią działki nr 36/1	A/44 28.12.2001
		Czarze	Kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. Narodzenia NMP Cmentarz przykościelny wraz z działką 267/4	A/1687 03.12.2015
		Dąbrowa Chelmińska	Kościół ewangelicki, ob. filialny p.w. Wniebowzięcia NMP	A/45 28.12.2001
		Ostromecko	Kościół filialny p.w. św. Mikołaja, Stanisława i Jana Chrzciciela	A/753 30.11.1929
			Zespół pałacowy; Pałac tzw. „stary” Park	A/271 10.02.1960
			Pałac tzw. „nowy” Zespół tarasów przy pałacu tzw. „nowym” Mauzoleum rodziny Schönborn – Alvensleben w parku	24.04.1991
			Zespół obiektów budowlanych Wytwórni Wód Stołowych: Budynek mieszkalno-administracyjny Budynek produkcyjny Mur oporowy	A/1413 23.01.1992
3.	<b>Dobrcz</b>	Gądecz	Założenie dworsko-parkowe: Dwór Park	A/1078 12.12.1994
		Karolewo	Pozostałości założenia dworsko-parkowego: Oficyna dworska Park	A/1119 04.10.1993
		Kotomierz	Założenie dworsko-parkowe: Dwór Park	A/1001 05.06.1987 wyjaśnienie treści decyzji: 25.04.2006
		Kozielec	Kościół filialny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP	A/787 23.10.1991
		Pauliny	Założenie dworski-parkowe:	A/1011

			Dwór Park Mur kamienno-ceglany	10.12.1992
		Trzebień	Założenie dworsko-parkowe: Dwór Park	A/1095 17.03.1994
		Trzęsacz	Założenie dworsko-parkowe: Dwór Park 2 Obory Spichlerz	A/1411 29.10.1991 dec. o ustanowieniu granic ochrony konserwatorskiej 06.04.1993
		Włóki	Kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny	A/777 08.06.1955
<b>4.</b>	<b>Koronowo</b>	Buszkowo	Most kolejowy nad rzeką Krówką	A/1421 17.07.1997
		Byszewo	Zespół kościoła pocysterskiego, ob. Parafialnego p.w. Świętej Trójcy: Kościół	A/1635 04.03.1931
			Dzwonnica Cmentarz przykościelny Historyczne ogrodzenie cmentarza Spichlerz przy plebanii wraz z częścią działki nr 35	A/1633 10.05.2013
		Gościeradz	Założenie dworsko- parkowe: Dwór Park	A/1061 21.02.1996
		Huta	Założenie dworsko- parkowe: Dwór Park Stajnia Gorzelnia	A/1045 15.05.1991
		Koronowo - Miasto	Dzielnica Starego Miasta	A/1418 16.09.1957
			Zespół Klasztoru oo. Cystersów: Kościół klasztorny, ob. parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	nr rej. Dawnego woj. Bydgoskiego: A/212
			Pałac Opata	A/873 24.04.1995
			Kościół filialny p.w. św. Andrzeja	nr rej. dawnego woj. bydgoskiego: A/213 04.03.1931
			Synagoga, ul. Szkolna 6	A/1060 24.06.1996
			Cmentarz z końca XIV w. przy kościółce filialnym pw. Św. Andrzeja położony na działce nr 959 ul. Farna 25	A/1708 25.10.2016
			Cmentarz żydowski, ul. Kotomińska	A/1289 03.01.1990
			Ratusz - budynek główny zgodnie z załącznikiem nr 1 do decyzji, Plac Zwycięstwa 1	A/1603 02.12.2011
			Młyn wodny, ul. Nakielska 11	A/1142 03.04.1957
			Most kolejowy wąskotorowy nad Brdą	A/1422 21.07.1997

		Krapiewo	Założenie dworsko- parkowe: Dwór Park Spichrz	A/1423 05.06.1987
		Lucim	Dwór	A/1151 15.06.1985
		Łąsko Wielkie	Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Anny: Kościół	A/756 04.03.1931
			Cmentarz przy Kościele Dzwonnica Ogrodzenie cmentarza od strony południowo-zachodniej	A/1576 10.12.2010
		Mąkowsko	Kościół parafialny p.w. Św. Wawrzyńca Cmentarz przykościelny	A/188 23.08.2004
		Nowy Jasiniec	Ruiny zamku wraz z terenem okalającym je i porośłym drzewami i krzewami	A/761 18.10.1934
		Wtelno	Kościół parafialny p.w. św. Michała	A/778 08.06.1955
		Wierzchucin Królewski	Kościół p.w. śś. Apostołów Piotra i Pawła	A/1546 11.12.2009
<b>5.</b>	<b>Nowa Wieś Wielka</b>	Brzoza	Pałacyk Myśliwski	A/1077 08.12.1994
		Nowa Wieś Wielka	Kościół ewangelicko-augsburski., ob. parafialny rzym.-kat. p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP	A/828 08.01.1997
		Prądocin	Dom - zajazd podcieniowy	Nr rej. Dawnego województwa bydgoskiego: A/243 21.09.1937
<b>6.</b>	<b>Osielsko</b>	Osielsko	Zespół kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP: Kościół Kostnica Cmentarz przykościelny z częścią działki nr 1081	A/1006 17.05.2006
		Żołędowo	Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Św.	A/776 08.06.1955
			Cmentarz przykościelny na gruncie cmentarza z XVIII w. wraz z działką nr 244	A/1719 29.03.2017
			Kaplica grobowa Moszczeńskich h. Nałęcz na cmentarzu przy kościele parafialnym p.w. Podwyższenia Krzyża Św.	A/1680 24.07.2015
			Założenie dworsko- parkowe: Dwór Park	A/1039 07.03.1989
<b>7.</b>	<b>Sicienko</b>	Kruszyn	Zespół kościoła poewangelickiego, ob. parafialnego rzym.-kat. p.w. Św. Kazimierza Królewicza: Kościół Kamienne ogrodzenie Zadrzewiony teren przykościelny	A/835 16.03.1998

			Założenie dworsko-parkowe: Dwór Park	A/1043 23.04.1991
		Kruszyniec	zob. Zespół Kanału Bydgoskiego	
		Mochle	Założenie dworsko-parkowe	A/1190 15.06.1985
		Osówiec	Założenie dworsko-parkowe: Dwór Park	A/976 05.06.1987
		Pawłówek	zob. Zespół Kanału Bydgoskiego	
		Sicienko	Kościół ewangelicki, ob. parafialny rzym.-kat. p.w. św. Andrzeja Boboli	A/803 25.01.1991
		Słupowo	Założenie dworsko-parkowe	A/1181 15.12.1984
		Wojnowo	Założenie dworsko-parkowe	A/1436 15.06.1985
		Zielonczyn	zob. powyżej Zespół Kanału Bydgoskiego	
<b>8.</b>	<b>Solec Kujawski</b>		Kościół parafialny p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika,	A/48 05.04.2002
		Solec Kujawski - Miasto	Kościół ewangelicki, ob. Rzymsko- katolicki parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa Północny odcinek ogrodzenia z bramą i dwiema furtkami	A/1614 30.05.2012
			Cmentarz rzym.-kat. parafii p.w. św. Stanisława Kostki, ul. 23 Stycznia	A/1135 07.03.1989
			Zespół domu, ob. Zespół Szkół Zawodowych, ul. 23 Stycznia 13 Dom ob. Szkoła Ogrodzenie	A/844 18.12.1998